

A könyvtári ismeretek tanításáról

(LEXIKONOK ÉS SZÓTÁRAK)

„Minden ismeret kútjeje a tapasztalás...
Tapasztaláson épült vizsgálat fog megtanítani:
hol a hiány? hol a tennivaló? s mi a különféle
eszközök közt választásra érdemes?”

(Kölcsey Ferenc: Parainesis)

Lapozzuk fel az általános iskolai nevelés és oktatás tervét; a Cél és feladatok részben a következőkkel találkozunk:

„Az irodalomtanítás célja, hogy nevelje a fiatalokat tudatos olvasókká... fejlessze a lexikonok, a szótárak, a kézikönyvek, monográfiák, a könyvtár használatának képességét.”

Tapasztalataink szerint egyre nagyobb odaadással keresik, kutatják tanítványaink az olvasott, illetve a feldolgozandó művekhez a legkülönbözőbb adalékokat. Nevezetesen: szómagyarázatot, életrajzi érdekességet, újabb olvasmányt stb. Ugyanis diákjaink, akik az 1978-ban bevezetett dokumentumok alapján forgatják olvasókönyvüket, részesei voltak könyvtári foglalkozásoknak, lelkesen búvároznak 5. osztályosan is a könyvtárban.

Am arról a megfigyelésünkről is szólnunk kell, hogy nem minden tanuló volt képes eligazodni a szótárak, lexikonok, kézikönyvek izgalmas világában. Ez tény, azonban türelmetlenségről szó sem lehet! Még akkor sem, ha azt láttuk, hogy jobb képességű tanuló is eltévedt egy-egy könyvféleség rejtelmeiben. (Megjegyezzük: lehet, hogy egy ilyen eltévedés alkalmával bukkant fölöttébb érdekes dolgokra.)

Különösen a jelzések, valamint a szaklexikonok, kézikönyvek megnevezését, értelmezését, illetve tartalmukat keverték. Joggal vetődik fel a kérdés: Mi lehet az oka? Alapvető ok: a könyvtári ismeretek ilyenfajta elrendezése a tantervben, amely szerint 5. osztályban kerülnek előtérbe a lexikonokban és szótárakban előforduló jelek, jelzések, rövidítések.

Dolgozatunkban azt az óratervezetet adjuk közre, amely alapján a lexikonok és szótárak kezelését tanítottuk, immár két tanév alkalmával.

Úgy érezzük, hitünk és kedvünk fokozója a Módszertani alapelvek alábbi gondolata volt:

„Bármilyen módszer alkalmazása sikeres lehet, ha szem előtt tartja az irodalmi nevelés célját, az adott osztály feladatait...”

Mi is újból és újból ezekre hivatkoztunk és hivatkozunk alapvetően! Nézzük, miféle gondolatokat is tartalmaz a könyvtári ismeretekkel kapcsolatban az 5. osztályos követelményrendszer:

„Könyv – könyvtár

– Ismerje a tanuló a szótári jelöléseket.

– Ismerje és tudja kezelni az Értelmező Szótárt (a szaklexikonokat, az Új Magyar Lexikont)...”

A „Petőfi Sándor: János vitéz” című témakör feldolgozása során lehetőség nyílik (lásd: tankönyv!) a megelőző időszakokban a legkülönbözőbb módokon szerzett ismeretek megerősítésére, gazdagítására.

Megjegyzés: az eszközökkel – feladatlapok, lexikonok, szótárak, jelölések és rövidítések kártyái, tankönyv – a tanulók is manipuláltak. A gyerekek rajzlapból 15x10

cm-es téglalapot készítettek, erre előzetesen felírták az „A” oldalra a tankönyvből (161–162. oldal) a jeleket és rövidítéseket, a „B” oldalra a magyarázatot. Borítékban magukkal hordják, így lehetőség nyílik a permanens ismétlésre is. Ezt az eszközt különösen az 5. osztályban forgathatjuk haszonnal.

A tanítás belye: Kunfehértó – községi könyvtár.

Témakör: Petőfi Sándor: János vitéz.

Tanítási egység: Könyvtári ismeretek: lexikonok, szótárak.

Az óra feladatai:

- a) *nevelési-oktatói feladatok:* Fokozott figyelemmel forduljanak az általános lexikonok, szótárak felé, hiszen műveltségüket: a világról, önmagukról szerzett ismereteiket gazdagítják, rendszerezik segítségükkel;
- b) *nevelési-képzési feladatok:* Figyeljék a legfontosabb jelöléseket, rövidítéseket előfordulásuk helyén. Értelmezzék, használják ezeket.

Oratípus: Kombinált óra. (Lásd: Pedagógia I. – szerk.: dr. Szántó Károly.)

A felhasznált eszközök: Új Magyar Lexikon, Biológiai Lexikon, Magyar Irodalmi Lexikon, Helyesírási Tanácsadó Szótár, Magyar–Orosz Szótár, Új Magyar Tájszótár, Magyar Értelmező Kéziszótár, Világirodalmi Lexikon, Idegen Szavak Szótára, Ablak-zsiráf, Kincskereső 1980:11. 38. oldal, 1973:7. 25. oldal, házilag készített feladatlapjaink, tanulóink rajzai.

Az óra lebonyolítása:

Előkészítés: Az osztállyal átvonultunk az iskolából a községi könyvtárba, ahol a könyvtár vezetője (Kovacsév Istvánné) tanulóink rajzaiból – népmesékhez, népmondákhoz, mítoszokhoz készült illusztrációkból – kiállítást szervezett. A pártások örömmel beszéltek munkáikról, hiszen láthatták, érdemes bekapcsolódnia az illusztráció-készítő, -tervező munkába.

Az óra menete:

1. a) *Bevezető beszélgetés:*

Hol vagyunk? Mivel fogadott Anikó néni? Felismerték-e a képeket? Mely könyvekben olvashattunk mindezekről? Hol kereshetjük a könyvtárban ezeket a köteteket? Beszéljétek a könyvek elhelyezéséről!

1. b) *Köszöntsük verssel Anikó néni!*

– Gárdonyi Géza: Éjjel a Tiszán
– Kincskereső, 1980:11.

1. c) *Ritkán előforduló, esetleg ismeretlen szavak gilyűjtése, megfejtése.*

– Kíváncsi vagyok a szavak jelentésére. Hol nézzek utána?

2. Célkitűzés: Ismerkedjünk meg együtt közelebbről a lexikonokkal, szótárakkal! Gyakoroljuk kezelésüket is!

3. *Feldolgozás:*

3. a) *Keressetek különféle szótárakat, lexikonokat a könyvtárban! Figyeljétek meg, hol lelhetők fel!*

Miféle megkülönböztető jelzést alkalmaznak a köteteken?

3. b) *Lapozzuk fel az összegyűjtött köteteket! A legkülönbébb jelekkel találkozunk. Vajon mit takarnak a jelölések, a rövidítések? Nyissátok ki könyveteket a 161. oldalon! Néhány jel magyarázatát itt is olvashatjuk.*

Feladat: Tanulmányozzátok át a tankönyvi jelgyűjteményt, majd keressétek őket lexikonban, szótárban!

Módszerek, eszközök, eljárások:

Az osztály közös tevékenysége a tanár irányításával. Irányított beszélgetés.

A szóbeli kifejezőképesség fejlesztése a mondatalkotással, a szókincsfejlesztéssel. Permanens ismétlés.

Önálló tanulói munka a vers kifejező felolvasása, ill. elmondása.

Önálló tanulói feladat.

Személyes élmény elmondása, továbbfűzése. Ismétlés: Ablak-zsiráf.

Értékelés – motiválás.

Utasítás.

Anyaggyűjtés.

Megfigyelés.

Frontális osztálymunka.

Individualizált munka.

Tapasztalatszerzés.

3. c) Foglaljuk össze a tapasztaltakat!
 – Hogyan rendezték a szavakat?
 – Miben különbözik a címszó a többtől?
 – Mivel könnyítik meg az egyes szavak keresését?

– Mi teszi áttekinthetőbbé az oldalakat?
 3. d) Helyezzétek vissza a könyveket! Vegyétek elő az átalatok készített kártyákat! Játsszunk ezekkel! Az ad újabb feladatot, aki először válaszol helyesen a feltett kérdésre.

3. e) A következő játékunk címe meghatározza a feladatot is: „Keress! Kutass!” Minden csoport lásson munkához!

A feladatlapok:

„A” csoport:

1. Mutassátok be Hephaiszoszt! Melyik kötet ad megfelelő segítséget munkátokhoz?
2. „ökörsem” – Melyik lexikon mutatja be?
3. Ha Petőfi Sándor kézírását akarjátok megnézni, hol keressétek?
4. „árfo . . . am” – Egészítsétek ki a szót! Melyik szótár segítségével ellenőrizhető munkátok?
5. „fiú” – Mondjátok oroszul! Győződjétek meg arról, helyes szót ejtettétek-e! Mi volt segítségetekre?

„B” csoport:

1. Mit tudtok Pannonhalmáról? Hol találtok megfelelő segítséget e könyvtárban a kérdés megválaszolásához?
2. „emlősök” – Melyik lexikon ismertet meg velük?
3. „Bóbita Bóbita táncol . . .” Ki a költő? Keressétek a megfelelő lexikonban születésének helyét!
4. „pörd . . . t” – A kiegészítés után bizonyára ellenőriztek munkátokat. Melyik szótárból?
5. „ágasfa” – Jelentését többen nem tudjuk. Melyik szótár ad felvilágosítást?

„C” csoport:

1. Jellemeztétek az érintőnégyszöget! Hogy elvégezhesétek a feladatot, melyik segédeszközt hívtátok segítségül?
2. Melyik lexikon mutatja be a zsiráfokat?
3. Petőfi Sándor lerajzolta költőbarátját, Arany Jánost. Hol található meg a szóban forgó rajz könyvtárunkban?
4. „pörd . . . t” – A kiegészítés után bizonyára ellenőriztek munkátokat. Melyik szótárból?
5. „rovásírás” – Hol néztek utána?

„D” csoport:

1. Mi a balalajka? Mutassátok be a megfelelő lexikonból!
2. „kételtűek” – Neveztétek meg azt a könyvet, ahol leírásukat meglettétek!
3. Tudod-e, kik fordították a Kalevalát? Honnan sikerült megtudnod?
4. „éne . . . ar” – Melyik szótár ad lehetőséget a kiegészítés után munkátok ellenőrzésére?
5. „lavór” – Vajon magyar ez a szó?

3. Számoljanak be a csoportok! A feladat ismertetése után következzen a megfelelő szótárral, illetve lexikkal szemléltetett válasz.

4. Összefoglalás – értékelés:

- a) Hogyan nevezzük azokat a könyveket, amelyekkel e könyvtári órán foglalkoztunk?
 – Miért van ezekre szükség?
 – Soroljátok fel lexikonokat, szótárakat! Néhányat mutassatok is fel!
 – Mutassátok be a címszókat, a lexikonok oldalait!
 – Ismerjétek fel a jelöléseket, rövidítéseket!
 pl.: fn., nép., vszó., rég. stb.

Ellenőrzés. Lényegkiemelés.
 Részösszefoglalás.
 Általánosítás.
 Irányított beszélgetés.

Felszólítás.
 Utasítás.
 Aktivizálás.
 Értékelés.
 Irányítás.

Differenciált csoportmunka a lexikonok, szótárak, kézikönyvek segítségével.

Csoportonként 5–6 fő dolgozik a feladatokkal: önállóan, egymást segítve, párosával, úgy, ahogy ott a korábbi órákon – csoportos foglalkozáson – tették. A lényeg: az osztály elé kerülő információt feltétlenül vitassák meg!

Ellenőrzés-értékelés.

A korábbi ismeretek betoldása az osztálytársak által elmondottak mellé.

A legjobb csoportok kiemelése.

Serkentés további kutatásra, gyűjtőmunkára, olvasásra.

- b) Hallgassátok Kosztolányi Dezső szavait!
– Kincskereső 1973:7. 25. oldal.
– Nyelv és lélek.

5. Házi feladat:

Készítetek örsönként feladatlapot, rejtvényt szótárak, lexikonok forgatására, tanulmányozására. Önállóan is megbirkózhattok ezzel a feladattal!

„Szótárat lapozgatók...”

6. Értékelés:

- a) A tanulók, a csoportok magatartása alapján.
b) Az aktivitás – konkrét példákkal!

Befejezésül néhány észrevételünkről:

1. Könyvtári foglalkozásunk sikeres volt. A gyerekek rendszeresen végeznek önálló kutatást lexikonokban, szótárakban. Szívesen gyűjtenek anyagot a legkülönbé-
lébb tanítási órákhoz, tananyagokhoz. A rejtvénykészítéssel is próbálkoznak.

2. Tanuló és nevelő dolgozott együtt, így a kollektív kutatás izgalmait sikerült kölcsönössé tenni.

3. Kerülendő a lexikonokból, szótárakból való hosszadalmas jegyzetelés ezen az órán. A meglelt szakanyagot olvassassák, gyakorolják elmondását mindaddig, amíg sorra nem kerül a beszámoltatás. Természetesen egymás munkáit hallgassák, köves-
sék figyelemmel! Ezért adjunk elegendő időt a felkészülésre a csoporton belül ala-
kult tanuló pároknak.

4. Ne sajnáljuk a tanácstalan tanulóktól a segítséget, az útbaigazítást.

5. Legyünk következetesek a szakszókincs alkalmazásában, alkalmaztatásában.

6. Ne feledjük: a kifejezőképesség alakításának, élményszerzésnek, ismeretfeldol-
gozásnak egy remek módja lehet óránk, ha a tantervi feladatokat, továbbá a könyv-
tár adta lehetőségeket céltudatosan ötvözzük.

7. Tanulmányozásra javasoljuk az alábbi könyveket, amelyek A tanítás problémái
sorozatban jelentek meg:

– Dr. Csabai Mária: Könyvbarát szakkör az általános iskolában;

– Cs. Nagy István: A jövő olvasói.

8. Az 5. osztályos irodalmi anyag feldolgozása során különösen sok lehetőség nyí-
lik az órán szerzett ismeretek alapos elmélyítésére (Pl.: János vitéz, Gárdonyi, Mó-
ricz, Tamási művei stb.)

BODOLAY GYULA

Zamárdi

Az osztályfőnöki foglalkozási tervek

Az 1973/74. tanévben kísérleti jelleggel életbe léptetett általános iskolai Rend-
tartás – az osztályfőnöki feladatok között – egy új fogalmat hozott: a foglalkozási
tervét. Mivel azonban ezt nem előzte meg, és nem is kísérte semmi magyarázat, ne-
velőink nem is értették, hogy ez mit is jelent valóságában. Ugyanis az addigi osztály-
főnöki nevelőmunka elmélete és gyakorlata csak a munkaterv és a tanmenet fogal-
mait ismerte. Így az elmaradt felvilágosítás és orientálás következtében ez az új elvá-
rás lényegében csak írott szöveg maradt, különösebb gyakorlati változás, követke-
zmény nélkül. Azért is, mert nevelőink ilyen körülmények között arra gyanakodtak,